

УДК 364.04

В.М. ПОПОВИЧ

МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ: МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ**Попович Василь Михайлович** – Запорізький Національний Технічний Університет, кафедра «Соціальної роботи», доцент, кандидат філософських наук

Розглянуто особливості двох моделей соціальної роботи в громаді: модель надання соціальних послуг і модель розвитку й активізації громади. Визначено можливості і перспективи розвитку соціальної роботи в громаді в Україні.

Ключові слова: соціальна політика, громада, соціальна робота, соціальна робота в громаді, громадянське суспільство.

Рассмотрены особенности двух моделей социальной работы в сообществе: модель предоставления социальных услуг и модель развития и активизации сообщества. Определены возможности и перспективы развития социальной работы в сообществе в Украине.

Ключевые слова: социальная политика, сообщество, социальная работа, социальная работа в сообществе, гражданское общество.

The features of two models of social work in the community are under analyses. These are social service model and a model of community development and activization. The possibilities and prospects of social work in the community development in Ukraine are described.

Key words: social policy, community, social work, social work in the community, civil society.

© В.М. Попович, 2013

Постановка проблеми. Сучасні зміни в пріоритетах соціальної політики розвинутих соціальних держав або держав добробуту сприяють пошуку більш оптимальних та ефективних форм соціального захисту і надання соціальної допомоги. Роль держави в системі соціального забезпечення поступово зменшується під впливом глобальних соціально-економічних процесів, сприяючи посиленню ринкових механізмів у соціальній сфері і приватизації системи надання соціальних послуг населенню. В той же час, на противагу комерціалізації системи соціального обслуговування, активно розвивається практика залучення до соціальної роботи громадських, волонтерських і благодійних організацій. Особливого значення набуває розвиток соціальної роботи в громаді.

На думку Т.Семигіної, ідея громади (спільноти) останнім часом була висунута як відповідь на проблеми нинішнього суспільства й свідчить, на думку вчених, про кризу сучасної держави. Це універсальна й глобальна тенденція. Всюди у світі – у капіталістичних країнах Західної Європи й Північної Америки, в колишніх комуністичних країнах Європи та Азії, в країнах Тихоокеанського регіону, що бурхливо розвиваються, у менш розвинутих країнах Африки, Азії та Латинської Америки спостерігаються схожі тенденції, схожі ознаки кризи державності, схожі кроки у деінституціалізації та децентралізації управління соціальною сферою [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання роботи в громаді як складовій діяльності соціального працівника присвячені окремі праці Т.Алексеєнко, І.Зверєвої, А.Капської, Т.Семигіної, В.Сидорова. Актуальною ця проблематика є і для російських науковців, зокрема О.Воронцової, С.Гіля, Л.Гнусаревої, Л.Оліфіренко, С.Павлова та інших. Проте найбільш повно проблема соціальної

роботи в громаді розкрита у працях зарубіжних авторів Г.Брагера, Д.Боп, М.Боп, М.Майо, М.Пейна, А.Твелтвірза, П.Тейлора та інших.

Важливість соціальної роботи на рівні територіальної громади обумовлюється сьогодні такими чинниками: змінами у сфері суспільного розвитку; досягненнями соціально-педагогічної діяльності за останнє десятиліття; наявністю окремих нормативно-правових документів щодо організації соціальної роботи на місцевому рівні. Визначення пріоритетних напрямів розвитку соціальної роботи в громаді актуалізує проблему дослідження стану соціальної роботи в територіальній громаді, вивчення основних потреб і проблем територіальної громади, основних напрямів діяльності соціального працівника в громаді, професійне навчання і становлення окремого напрямку підготовки і спеціалізації соціального працівника.

Метою дослідження є визначення особливостей моделей соціальної роботи в громаді і окреслення можливостей її розвитку в українській системі соціального захисту і соціального обслуговування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи сутність громади як соціального феномена в практиці вітчизняної соціальної роботи, доцільно звернутися до тлумачення цього терміну зарубіжними науковцями, зокрема до літератури з проблем розвитку англійської та американської моделей соціальної роботи, в якій значна увага приділяється визначенню змісту терміну «громада» (community).

Поняття «громада» походить із соціологічного тезаурусу і вживається з метою опису соціальних взаємин у межах груп населення або територіальних одиниць. Як засвідчує вивчення різноманітних довідкових та словникових джерел, сьогодні спостерігається полісемія у визначенні сутності та

характеристики громади. Підтвердженням цього може бути визначення із Оксфордського тлумачного словника А.Хорнбі, в якому громада (community) – це група людей, що об'єднана спільним походженням, расою, соціальним станом, релігійними переконаннями та місцем проживання – районом, населеним пунктом тощо, де розташована низка соціальних інститутів: сім'я, школа, церква, організації сфери дозвілля та медицини [9].

Сьогодні громада не є лише фізичною територією або скупченням мешканців, вона існує завдяки соціальному перетину психологічних, побутово-економічних та юридичних засад. За твердженням Р.Шеффера та інших сучасних американських авторів, термін «місцева спільнота» означає групу людей у природному навколишньому середовищі з географічними, політичними і соціальними кордонами та досить розвинутим спілкуванням один з одним. Таке спілкування може бути не завжди активним, але воно має бути явним. Люди або групи взаємодіють на певній території для досягнення спільних цілей [1].

В інших соціологічних підходах громада розглядається як локальна соціальна система, що складається з сукупності елементів, які знаходяться в певних зв'язках і взаємовідносинах, утворюють єдине ціле та здатні міняти свою структуру. Розглядаючи громаду саме з таких позицій, М.Стейсі зазначає, що однією із суттєвих характеристик громади є сукупність взаємопов'язаних соціальних установ, що охоплюють усі аспекти соціального життя сімейного, релігійного, правового тощо, які існують в певній географічній місцевості [10].

Англійський дослідник Р.Нісбет стверджує, що «громада – це всі форми взаємодій, які характеризуються високим рівнем особистої близькості, емоційною глибиною, моральною прихильністю, соціальною згодою, тривалістю в часі» [1, с.123]. Запропонований підхід до розуміння громади досить неоднозначний, бо згідно з переліченими автором характеристиками як громаду можна визначати родину або дружний колектив людей.

Англійці С.Шонберг та Р.Розенбаум, досліджуючи дієздатність місцевих спільнот, зазначають, що вони є життєздатними тоді, коли жителі об'єднуються з метою впливу на різноманітні аспекти місцевого соціального порядку. Життєздатність таких спільнот обумовлюється кількома чинниками, провідними серед яких є: завдання підтримання і поліпшення якості життя, збереження середовища, утримання в належному порядку загальної власності, озеленення, робота з дітьми та молоддю тощо; визначення лідерів, які володіють навичками громадської роботи і здатні повести за собою інших людей, щоб відстояти інтереси своєї спільноти [8].

Директор канадського Центру навчання з питань розвитку громади «The Worlds» Д.Боп пропонує в контексті діяльності в межах громади, спрямованої на покращання здоров'я і добробуту окремих осіб і сімей, а також громад, в яких вони мешкають, термін «громада» розглядати стосовно будь-якої групи людей, які встановлюють сталі

взаємини між собою з метою вдосконалення самих себе та світу, в якому вони живуть [7]. Інтерес до громади як суб'єкта суспільних відносин в 90-х роках минулого століття в Україні був обумовлений, перш за все, розбудовою громадянського суспільства, що знайшло своє відображення в ст.1 закону «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997). У ньому територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [4].

В переважній більшості праць зарубіжних авторів поняття соціальної роботи в громаді «community work» трактується одночасно як робота в територіальній громаді і як робота у мікросоціальному середовищі. Якщо в першому випадку очевидно, про яку громаду йдеться, то мікросоціальним середовищем, на думку зарубіжних фахівців, може бути сусідська спільнота, група людей, об'єднаних спільними інтересами і, навіть, видами діяльності. Таке неоднозначне визначення дефініції «community work» у теорії зарубіжної соціальної роботи дозволяє теоретикам та практикам досить широко трактувати зміст цієї роботи.

Є кілька теоретичних моделей роботи в громаді. В 60-80-х роках ХХ століття були розроблені перші концепції соціальної роботи в громаді. Ці теоретичні моделі спиралися на практику соціальної роботи в різних громадах і стали підґрунтям для ухвалення політичних рішень щодо трансформації державного соціального догляду, зокрема за людьми похилого віку та людьми, котрі мають проблеми психічного здоров'я, – відмова від великих стаціонарних закладів та універсальних технологій соціальної допомоги й перехід до організації центрів у громаді та залучення добровільних і приватних організацій [2].

Так, Дж. Ротман визначив три основні напрями соціальної роботи в громаді: розвиток населеного пункту (проекти розвитку громади, розвиток груп самопомоги тощо); соціальне планування (програмний розвиток); соціальну дію (реформи на користь клієнтів з малозабезпечених прошарків громади) [2].

Відомий теоретик у галузі соціальної політики та соціальної роботи М.Пейн наголошує, що громада як рівень соціальної роботи, має особливу привабливість з огляду на можливості поєднання формальних та неформальних видів допомоги. Тому соціальна робота у громаді спрямована на те, щоб посилити почуття приналежності до тієї чи іншої соціальної спільноти шляхом стимулювання зв'язків і контактів між організаціями, групами і індивідами всередині конкретної територіальної громади. Крім того, висувається завдання надання допомоги у вирішенні проблем, які виникають у груп та індивідів усередині таких громад. Він виокремлює наступні напрями соціальної роботи в громаді:

- координація діяльності різних агенцій, які працюють у громаді;
- створення можливостей для членів громади

брати активну участь у житті громади, у виробленні та реалізації тих рішень, які впливають на їх добробут;

- соціальне планування на рівні громади, яке має на меті аналіз соціальних умов, потреб членів громади, з метою їх покращення та задоволення;

- розвиток системи допомоги в громаді, орієнтованої на створення добровільних груп, надання необхідних соціальних послуг як спеціалістами, так і членами громади, організація груп самопомоги [6].

Практичний британський соціальний працівник та автор книг із соціальної роботи А.Твелттріз вважає, що робота в громаді – це, насамперед, процес допомоги в організації колективних дій членів громади з метою поліпшення їх життя [11].

Подібну позицію займає також і Г.Чейнен, який розглядає роботу в громаді «як активізацію безоплатної, самомотивованої діяльності мешканців, що відображає або стосується сумісного життя чи умов мешканців цієї місцевості; вона також може містити в собі діяльність органів влади або інших дійових осіб, що мобілізує або включає такі дії з боку мешканців» [11, с.22].

На думку М.Майо, соціальна робота в громаді може бути скоординована на двох рівнях: база або робота за місцем проживання (з окремими людьми, сім'ями та групами, а також самостійна діяльність окремих мешканців); робота місцевих агенцій або між агенціями (діяльність організована органами влади та /або іншими структурами) [5]. Важливим у цьому підході є те, що автор виокремлює як складову роботи в громаді не лише індивідуальну роботу з клієнтами за місцем проживання, а розглядає, як і Г.Чейнен, діяльність різних соціальних агенцій як складову соціальної роботи в громаді.

Коли мова йде про діяльність практичного соціального працівника в громаді, наголошують Д.Берн і О.Педфілд, необхідно означити для них відповідний функціонал. Тому автори вважають, що спеціалісти, які працюють у громаді, мають бути орієнтовані на виконання наступних завдань:

- стимулювати людей до спільної діяльності для розвитку громади;

- сприяти розвитку різних форм взаємодопомоги між членами громади (догляд за хворими, малими дітьми, робота в общинних центрах тощо);

- допомагати людям визначати потреби громади, стимулювати членів громади до активної участі у вирішенні цих проблем;

- підтримувати і розвивати зв'язки з державними та громадськими організаціями, які функціонують на території громади;

- підтримувати ініціативні групи людей, сприяти їх розвитку;

- співпрацювати з представниками місцевих засобів інформації [3].

Аналізуючи досвід соціальної роботи в громадах різних країн, подружжя Мітель та Джуді Боп наголошують, що домінантою такої роботи є, в першу чергу, визначення проблем громади і виокремлюють дві моделі у практиці такої роботи. Це, по-перше, модель на основі надання послуг і,

по-друге, модель на основі активізації громади до участі у вирішенні існуючих проблем. Перша модель найчастіше використовується урядовими та громадськими організаціями. При застосуванні підходу на основі надання послуг експерти чи фахівці можуть вивчати думку членів громади шляхом опитувань чи обстежень, аналізують отриману інформацію і приймають рішення про надання певних послуг передусім на основі можливостей організації та наявних у ній ресурсів. При цьому думка членів громади про необхідність тих чи інших послуг практично не береться до уваги. Безумовно, такі послуги є дуже важливими для благополуччя членів громади, але не всі послуги можуть задовольнити потреби більшості її членів, бо інколи просто бракує ресурсів, щоб це зробити [3].

Особливість моделі активізації громади полягає в тому, що самі пересічні люди визначають свої власні потреби, виробляють рішення і працюють, щоб виконати його. Пересічні громадяни вчаться, як працювати разом ефективно, здійснювати планування, розподіляти і залучати ресурси, оцінювати результати роботи. Вони можуть отримувати допомогу та підтримку від фахівців соціальної сфери, але саме члени громади, а не фахівці, контролюють процес вирішення певної проблеми. Порівняльний аналіз двох поширених моделей соціальної роботи в громаді представлено у таблиці 1.1.

Виходячи з моделей, представлених у таблиці, можна говорити про те, що на теперішній час в Україні робота в громаді орієнтована, в переважній більшості, на розв'язання соціальних питань шляхом надання різноманітних соціальних послуг населенню. Проте універсальна модель соціальної роботи в громаді сьогодні має базуватися на поєднанні окремих елементів підходів, що подані в таблиці.

Таблиця 1. Порівняльний аналіз моделей соціальної роботи в громаді

Ознаки порівняння	Моделі	
	На основі надання послуг	На основі розвитку громади
Суб'єкти, які визначають проблему	Уряд, державні і громадські організації, спеціалісти	Члени громади
Спосіб вирішення проблеми	Дії організацій і спеціалістів – членам громади	Дії членів громади – членам громади
Основні механізми здійснення змін	Освіта, вдосконалення і впровадження нових послуг, різні види допомоги, створення нових служб	Створення ініціативних груп, економічні і політичні зміни в житті громади
Роль професійних працівників	Основна при процесі прийняття рішень щодо способів вирішення проблеми	Допоміжна (залучаються в якості консультантів)

Особи, відповідальні за прийняття	Представники уряду, представники організацій,	
рішень та їх реалізацію,	спеціалісти на місцях	Місцеві лідери
Контроль за ресурсами з боку громади	Низький	Високий
Активність членів громади	Низька	Висока

Висновки. Таким чином, теоретичний аналіз особливостей соціальної роботи в громаді дозволив виділити декілька пріоритетних напрямів розвитку цього виду діяльності.

По-перше, вдосконалення нормативно-правової бази соціальної роботи в громаді. Концепція змін має передбачати перегляд переліку видів соціальних послуг: вони повинні кореспондуватися з чинним соціальним законодавством для окремих вразливих груп громадян та існуючою практикою. Законом варто визначити послуги, які можуть бути делеговані недержавним суб'єктам надання послуг. Розробка нормативної бази для соціального замовлення.

По-друге, забезпечення професійними кадрами для соціальної роботи в громаді. З огляду на виникнення соціальних служб у громадах, поширення практики тимчасової сімейної опіки над дітьми-сиротами та неформального догляду, надання більших повноважень органам місцевого самоврядування, підготовка фахівців із соціальної роботи має обов'язково передбачати ознайомлення з різними моделями та методами роботи в громаді, відпрацьованими в інших країнах. Зрештою це дозволить сформулювати в нашій державі фахове уявлення про переваги та обмеження цього напрямку професійної діяльності соціального працівника. Отже, нагальною потребою є вдосконалення системи підготовки фахівців служб та закладів, які надають соціальні послуги, що може передбачати: розробку порядку підвищення кваліфікації та акредитації фахівців соціальних закладів усіх форм власності; розроб-

ку вимог до кваліфікаційного рівня фахівців незалежно від форми власності та підпорядкування суб'єктів; запровадження системи підготовки соціальних працівників за спеціалізацією «соціальна робота в міській громаді».

По-третє, одним з пріоритетних напрямів розвитку соціальної роботи в громаді є підвищення рівня розвитку громадянського суспільства. Серед інноваційних механізмів розвитку громадянського суспільства в контексті із соціальною роботою в громаді можна виділити:

- вдосконалення, розробку і впровадження законодавчої і нормативно-правової бази діяльності громадських організацій в Україні;

- створення моделі ефективного інформаційно-комунікаційного менеджменту: систематичне інформування про зміни в українському законодавстві, взаємодія НУО із засобами масової інформації, створення позитивного іміджу органів державного управління, розвиток активних комунікаційних структур державних служб з громадськими організаціями;

- розробку ефективної моделі взаємодії неурядових організацій та бізнес-структур через посилення соціальної відповідальності за розвиток територіальних громад;

- розробку соціальних моделей реалізації державних програм у рамках окремих територій на основі принципів соціального партнерства.

Отже, створення громадських організацій, планування діяльності соціальних служб, спрямоване на вирішення конкретних соціальних проблем, реалізація численних громадських ініціатив та соціальних проектів на локальному рівні є безперечними свідченнями того, що зараз соціальна робота в громаді стає одним з пріоритетних напрямів соціальної діяльності і дійовим механізмом встановлення громадської злагоди.

Вона є своєрідним соціальним перетином психологічних, побутово-економічних та юридичних засад і розглядає життєдіяльність людей у звичному для них природному навколишньому середовищі з географічними, політичними і соціальними кордонами та досить розвинутим спілкуванням один з одним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бейли М. Развитие и целесообразность социальной работы на местах // Динамика ценностей в социальной работе. Под ред. С. Шардлоу / М. Бейли. – Амстердам-Киев: Ассоциация психиатров Украины, 1996. – 366 с.
2. Гилберт Я. Социальное планирование и организация в местных общинах / Я. Гилберт, Г. Спехт // Энциклопедия социальной работы. В 3-х томах. – М., 1994. – Т. 3. – С. 250 – 251.
3. Демидова Т.Е. Сравнительный анализ форм «работы в общине» в зарубежных странах / Т.Е. Демидова // Российский журнал социальной работы. – 1997. – №2. – С. 156 – 157.
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. // Нормативно-правове регулювання надання соціальних послуг: збірка документів та методичних матеріалів. – Херсон: МО «Нова генерація», 2004. – 56 с.
5. Майо М. Работа в сообществе // Практика социальной работы / под ред. К. Ханвея и Т. Филпота. – К., 1996. – 657 с.
6. Пейн М. Сообщество как основа социальной политики и социального действия // Взаимосвязь социальной работы и социальной политики / М. Пейн. – М: Аспект-Пресс, 1997. – С. 48 – 60.
7. Семигіна Т. Робота в громаді як складова діяльності соціального працівника / Т. Семигіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2001. – №4. – С. 32 – 38.
8. Семигіна Т. Робота в громаді: практика і політика / Т. Семигіна. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 288 с.
9. Definition of Community Work: Community Work Knowledge and Skills. – Web-site of Community Work Education and Training Network. Електронний ресурс] – Режим доступу до журн. (або сайту): http://www.cweten.org/aandq/Definition_of_Community_Work.htm.
10. Stacey M. The Myth of Community Studies / M. Stacey // British Journal of Sociology. – 1969. – Vol. XX. – № 2. – P. 140 – 146.
11. Twelvetrees A. Community Work / A. Twelvetrees. – London: Macmillan, 1991. – 567 p.
12. Warren R.L. The Community in America / R.L. Warren. – Chicago: Rand McNally and Co, 1972. – 345 p.